

- [2] CLEVERDON, C.: The Cranfield tests on index language devices. = ASLIB Proceedings, 19. köt. 6. sz. 1967. p. 173–192.
- [3] WILLETT, P. (szerk.): Document retrieval systems, Taylor Graham. = Institute of Information Scientists, London, 1988.
- [4] KEEN, E. M.: The use of term position devices in ranked output experiments. = Journal of Documentation, 47. köt. 1. sz. 1991. p. 1–22.
- [5] KEEN, E. M.: The effectiveness of term position and frequency for output ranking. = Proceedings of the British Computer Society 13th Research Colloquium on Information Retrieval, Lancaster, 1991. április.

/KEEN, E. M.: Query term weighting schemes for effective ranked output retrieval. = Proceedings (of) 15th International Online Information Meeting, 10–12 December 1991, London, England; Learned Information, Oxford and New Jersey, 1991. p. 135–142./

(Válasz György)

Az ISBN rendszer alkalmazása számítógépes termékekre

Sok éve vannak piacon különböző számítógépes információs kiadványok, például adatbázisok. Kiadjuk nemegyszer nyomtatott termékeket is kiad. Mindezek ellenére a számítógépes kiadványok mind bibliográfiai leírásuk szabályozottságában, mind szerzői jogvédelmük szintjében jócskán elmaradnak a nyomtatott kiadványoktól.

Mind több az olyan kiadvány, amely kizárólag számítógépes formában jelenik meg, és ezek egyre többféle hordozóközegen látnak napvilágot, például online adatbázisként, CD-ROM formában, mágneslemezen. Ezért nyilvánvaló, hogy szükség van szabványos, egységes azonosításukra és számozásukra.

Új számozási rendszer kifejlesztése helyett célszerűbbnek látszik a meglévő szabványos nemzetközi rendszerek valamelyikének adaptálása.

A megoldandó problémák

A hagyományos adatbázisokkal kapcsolatban a következő azonosítási problémák merülnek fel:

- ▶ Megegyező adatbázisok eltérő neveken szerepelhetnek.
- ▶ Elnév adatbázisoknak azonos nevük lehet.
- ▶ Azonos nevű adatbázisok eltérő időszakot fedhetnek le.
- ▶ Egyazon adatbázis több különböző hordozóközegen jelenhet meg.

Éppen a legnépszerűbb adatbázisok, a *Chemical Abstracts*, az *ERIC*, a *MEDLINE*, az *AGRICOLA* több különböző változatban léteznek, több különböző hordozóközegen, eltérő időbeli lefedéssel.

A felhasználó könnyen tudomást szerezne arról, hogy két azonos nevű kiadvány között eltérés van, ha egységes számozási rendszerük lenne ezeknek a kiadványoknak, és az előállító az állomány eltérő változatainak eltérő számokat adhatna. Emellett az egységes számozási rendszerben kiosztott számok a bibliográfiai leírásnak is részét képezhetnék. Így a felhasználó több problémáját megoldaná az egységes számozás.

Hasznos lenne az egységes számozás a kiadó számára is, mégpedig nemcsak azért, mert így meg-

különböztetné egymástól a kiadvány különböző változatait, de nem utolsósorban azért is, mert ez jelentős lépés lenne a szerzői jogvédelem megvalósítása felé.

Követelmények

A fenti problémák megoldhatóvá tétele megköveteli néhány követelmény kielégítését:

1. Nemzetközi legyen a számozási rendszer.
2. Szabványos legyen a számozási rendszer.
3. A számozási rendszert fogadják el az előállítók, és ők osszák ki a számokat.
4. A számok kiosztására álljon rendelkezésre nemzetközi infrastruktúra.

Az első két követelmény kézenfekvő. Ha a számozási rendszer nem nemzetközi vagy nem szabványos, akkor a haszna csekély.

Ami a harmadik követelményt illeti, fontos, hogy az előállító "szám kiosztási egység" legyen. Egyrészt azért, mert az előállítók tartják valójában kézben a kiadványt, másrészt mert ők rendelkeznek a számkiosztáshoz szükséges információval. Emellett később, ha megszületik a bibliográfiai leírás szabványa, és megvalósul a szerzői jogvédelem, ők lesznek leginkább érdekeltek a számozási rendszerben.

Végül a számkiosztás nemzetközi infrastruktúrájára azért van szükség, mert enélkül soha meg nem valósulhat a nemzetközi szabvány.

Sok fejlesztési munka megtakarítható, ha a meglévő számozási rendszerek valamelyikét adaptáljuk a számítógépes kiadványokra. A két meglévő szabványos nemzetközi rendszer közül az ISSN nem elégíti ki a harmadik követelményt, nem tartalmazza az előállító azonosítóját, ezért csak az ISBN-re gondolhatunk.

ISBN a számítógépes kiadványokra

Az ISBN rendszerben az azonosító számot az előállító vagy a kiadó osztja ki. Ez az adatbázisok esetében az a szervezet, amely az adatbázist előállítja és kiadja, nem pedig az, amely azt online elérhetővé teszi, szolgáltatja. Ez utóbbit inkább a könyv terjesztőjéhez hasonlíthatjuk.

Az adatbázis rendszeres aktualizálása még nem feltétlenül teszi azt periodikává. Ezt az aktualizálást inkább ahhoz hasonlíthatjuk, amikor egy könyv tartalma lenyomatról lenyomatra változik, anélkül, hogy ettől a könyvet újabb kiadásnak minősítenék.

Az adatbázis egyrészt logikailag meghatározott információgyűjtemény, másrészt azonban fizikailag megfogható dolog is akkor, amikor az előállító útra bocsátja. Így elég sok a hasonlósága a könyvvel. Nem meglepő hát, hogy már korábban is felvetődött az adatbázisok bevonása az ISBN rendszerbe. A javaslatot azonban akkor bizonyos mértékű idegenkedés fogadta. Úgy gondolták, hogy nehéz lenne az ISBN rendszert ugyanolyan feltételekkel alkalmazni az adatbázisokra, mint az egyéb termékekre, ahol a nagyobb változások maguk után vonják, hogy új számot kell adni a kiadványnak.

Új megvilágításba helyezte azonban a kérdést a CD-ROM kiadványok térhódítása. Egyes "könyvek" mind nyomtatott, mind CD-ROM formában megjelennek, és ezeket bevonták az ISBN rendszerbe. Ugyanakkor egyes CD-ROM formátumban megjelenő enciklopédiák ugyanott készülnek, ahol a számítógépen tárolt változatukat folyamatosan aktualizálják, a CD-ROM-változat viszont igény szerint készül, ami azt jelenti, hogy minden egyes CD-ROM különbözik az előzőtől.* Ez a helyzet szinte azonos az adatbázisok esetével. Egyre többször alakul ki ilyen helyzet olyan kiadványoknál is, amelyek kizárólag számítógépes formában jelennek meg.

Az ISBN rendszer "normális" szabályait ezekre az esetekre úgy alkalmazhatjuk, ha azt mondjuk, hogy a nyomtatott kiadványokhoz hasonlóan a kiadónak kell eldöntenie, hogy a munka egyik verziójától a másikig mikor ér el olyan fokot az eltérés, hogy már új kiadásról, sőt, esetleg új címről kell beszélni, tehát új számot kell neki adni.

Egy felmérés szerint az Egyesült Államokban az adatbázis-előállítók 75%-a egyben nyomtatott termékek kiadója is, vagyis már benne van az ISBN rendszerben. Európában ez az arány 60%. Így az ISBN kiosztása a számítógépes termékekre nem okozhat nagy problémát.

A 2108-as számú ISO-ajánlason alapuló ISBN rendszer több mint húsz éve szolgálja sikeresen a nyomtatott könyvek kiadót és felhasználót, szinte ugyanazon követelmények alapján, amelyeket most tekintettünk át a számítógépes információs termékekkel kapcsolatban, vagyis az egyértelmű azonosítást biztosítva.

Kedzetben az ISBN csak a könyvekre volt használatban, később azonban a hatóköre kiterjedt. A felhasználói kézikönyv harmadik, 1986-os kiadása szerint a rendszer már kiterjed

- ▶ a CD-ROM kiadványokra,
- ▶ a számítógépes kiadványokra és
- ▶ a mikroszámítógépes szoftverre is.

* A szerző valószínűleg nem CD-ROM-ra gondol, hanem CD-ROM-kompatibilis WORM lemezre. – A ref.

Úgy tűnik, hogy az ISBN rendszer hatóköre tovább bővíthető az adatbázisokra és más hasonló számítógépes termékekre is, mivel

- ▶ az adatbázisok információt tartalmaznak, akárcsak a könyvek;
- ▶ az adatbázis hasonló természetű, mint a könyv, tipikusan monografikus, bár gyakran aktualizálják;
- ▶ az adatbázisokat gyakran bibliográfiai eszközként használják;
- ▶ az adatbázisokra gyakran hivatkoznak mint referenciákra;
- ▶ az adatbázisokat adatbázis-készítők hozzák létre, ahogy a könyveket a kiadók, tehát ahogy a hagyományos kiadók, úgy az adatbázis-készítők is kaphatnak számot.

A fentiek alapján előnyösnek tűnik az olyan számozási rendszer, amelyben a szám egy része az előállítót jelzi. Az előállítók közül viszont sokan már részesei az ISBN rendszernek. Így az ISBN rendszer minden komolyabb nehézség nélkül alkalmazható és alkalmazandó a számítógépes információs termékekre, a legkönnyebben azokra, amelyeknek nyomtatott változatuk is van, így tulajdonképpen már rendelkeznek megfelelő ISBN-nel. Mintegy 80%-ra becsülhető azon esetek aránya, amelyekben az ISBN kiosztása problémamentes. Az esetek mintegy 20%-ában várható problémák, ezek azonban hasonlóak a nyomtatott kiadványokéihoz, így a létező ISBN infrastruktúra segítségével könnyen megoldhatók.

Az előre látható problémák egyike az az eset, amikor meglévő adatbázisokból (forrás-adatbázisokból) szerkesztenek össze új adatbázist. Ekkor a probléma a következő szabályok lefektetésével oldható meg:

- ▶ Csak a publikált művek számozhatók.
- ▶ A publikálatlan forrás-adatbázisok nem számozhatók.
- ▶ A publikált forrás-adatbázisok számozhatók.
- ▶ Adatbázis-szolgáltató vagy más feljogosított testület létrehozhat több adatbázisból válogatásokat és/vagy kombinációkat. Ilyenkor a létrehozott új terméket úgy kell számozni, hogy előállítónak a szerkesztő és kiadó testületet tekintjük.

Jogi kérdések

Két jogi kérdést tekinthetünk fontosnak:

- ▶ A szerzői jog kérdését.
- ▶ Azoknak a személyeknek, szervezeteknek, cégeknek, termékeknek stb. a jogi védelmét, akiről, illetve amelyekről információ található az adatbázisokban vagy más információs termékekben. Ezekkel kapcsolatban a személyiségi jogokkal és az adatbiztonsággal kapcsolatos azon jogszabályokra kell tekintettel lenni, amelyek néhány EK-országban már érvénybe léptek, a többiben pedig várhatólag ezután lépnek érvénybe.

A szerzői jogi védelmet már több szervezet vizsgálja. Nem képzelhetjük azt, hogy az ISBN rendszer megoldja a jogvédelem problémáját, de kikövezheti a megoldáshoz vezető utat, mint az információs termékek deklarálásának első lépése.

Az információs termékek deklarálásához valószínűleg szükség van megfelelő bibliográfiai szabványra. Ha viszont ez a szabvány megfelelő számozási rendszerrel kombinálva vezethető be, könnyebben remélhető támogatás hozzá az információs iparágtól, vagyis a számítógépes információ előállításától, mivel érdekükké válik termékük deklarálása és számozása.

Alaposabb vizsgálat nélkül is úgy tűnik, hogy a szabványos bibliográfiai leírásnak tartalmaznia kell a következő adatelemeket:

- ▶ a termék nevét és névváltozatát,
- ▶ tematikai lefedését,
- ▶ időbeli lefedését,
- ▶ földrajzi lefedését,
- ▶ az adatrekordok számát,
- ▶ az évente hozzáadott adatrekordok számát,
- ▶ az aktualizálás gyakoriságát,
- ▶ az adatmezőket és tartalmukat,
- ▶ a felhasznált osztályozási rendszert vagy rendszereket.

A személyiségi jogok védelme stb. tekintetében is segítséget jelenthet a bibliográfiai deklarálás és a számozási rendszer. Emellett fontos az is, hogyan definiáljuk, alkalmazzuk és ellenőrizzük az adatmezők értékét, hogyan végezzük az indexelést. Az erre vonatkozó szabályok meghatározását is segítené egy megfelelő szabvány.

Mindezek mellett a szabvány azokat a folyamatban lévő diskusziókat is előbbre vinné, amelyek az elektronikus információs termékek jogi letétbe helyezéséről folynak.

/SCHARFF, L.: Using ISBN for electronic information products. = Proceedings (of) Online Information '91 Meeting, 10–12 December 1991, London, UK; Learned Information, Oxford and New Jersey, 1991./

(Válasz György)

Új technológia a British Library Dokumentumellátó Központjában: fejlődés és akadályok

ÚJ TECHNOLÓGIAI STRATÉGIA

A British Library Dokumentumellátó Központja (*British Library Document Supply Centre = BLDSC*) fő célja az új technológia alkalmazásával az, hogy javítsa a dokumentumellátó szolgáltatás költséghatékonyságát a BLDSC használói egyre növekvő igényeinek kielégítésében. Ennek gyakorlati megvalósítása sokkal összetettebb és időigényesebb feladat, mint gondolták.

Komplex kapcsolat van az új technológia termékei és a használatukhoz szükséges infrastruktúra között. Talán a legjobb példa erre a Group 4 szintű távmásoló adatátvitel. Hiába van meg a felszerelésünk a dokumentumok nagy sebességű szkennelésére és átvitelére, ha a nagy tömegű adatok átviteléhez szükséges távközlési összeköttetésekhez nem lehet hozzáférni széles körben. Nagy-Britanniában az *ISDN* (*Integrated Services Digital Network = Integrált Szolgáltatások Digitális Hálózata*) nagyarányú térhódítása várható. Továbbra is kérdés azonban, összekapcsolhatók lesznek-e az egyes országok ISDN-hálózatai. A telekommunikációs infrastruktúrával kapcsolatos aggodalmak közvetlenül kihatnak a piacra, s így a Group 4-be tartozó távmásoló berendezések áraira is.

A BLDSC felfigyelt, hogy az új adatátviteli technika alkalmazásának egy szélesebb értelemben vett technológiai fejlődés keretén belül kell megvalósulnia. Ezért figyelünk arra, hogy a mostani fejlesztések összhangban legyenek az infrastruktúra hosszabb távú alakulásával.

Jelen pillanatban érdeklődésünk középpontjában a dokumentumok távmásolással történő és műholdas átvitele áll. A CD-ROM technológia fejlődése, nagy tömegű adattárolási képessége szintén szerepet fog játszani a dokumentumátviteli folyamatában, s kutatjuk annak modelljét, milyen szerepet játszhat ez a technológia egy integrált dokumentumellátó munkáállomáson.

Műholdas adatátvitel

A BLDSC már évek óta keresi a lehetőséget, hogyan használhatná a műholdas adatátvitelt a dokumentumok továbbítására. Mostanában a közvetlen műholdas televíziós műsorszórás fejlődése, a műholdak birtoklásának növekvő deregulációja megújította az érdeklődést a lehetőség iránt. 1990 júniusában a BLDSC és a Brit Légügyi Távközlés (*British Aerospace Communications = BAeCom*) megállapodott abban, hogy egy kísérleti projektbe kezdenek a dokumentumszolgáltatás terén a BAeCom-nak az Eutelsat műholdon levő felszerelése felhasználásával.

Először a BLDSC négy legfontosabb brit ügyfelét szerelik fel a megfelelő vevőberendezésekkel, s egy munkaállomással, amely egy PC-ből, egy dekóderkártyából és egy lézernyomatóból áll. A kísérletben részt vevő ügyfelek számára nem hagyományos módon fénymásolják a kért dokumentumokat, hanem szkennerezik őket, nagy sebességű telekommunikációs vonalakon továbbítják a BAeCom-hoz, ahonnan az Eutelsaton keresztül jutnak el az ügyfelek vevőké-